

Pécsi Tudományegyetem
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program

Ferenc Viktória

MAGYAR NYELVŰ KISEBBSÉGI FELSŐOKTATÁS
A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN:
NYELVI, NYELVPOLITIKAI KIHÍVÁSOK
(A SZLOVÁKIAI ÉS UKRAJNAI PÉLDA)

Tézisek

Témavezető: Dr. habil Csernicskó István, PhD, CSc

Pécs, 2012

1. Bevezetés

A határon túli kisebbségi magyar felsőoktatás tannyelvének kérdése egy ideje vita tárgyát képezi a szakirodalomban (vö. Kontra 2005). A megváltozott felsőoktatási célok, struktúrák következtében egyre inkább megkérdőjeleződni látszik a kilencvenes évek egyetemalapításaikor fontos (kizárólagosan) magyar tannyelvű felsőoktatás ésszerűségének kérdése.

Axiómaként tekinthetünk arra, hogy az iskola tannyelve közvetlen összefüggést mutat a kisebbségben élő emberek identitásával, anyanyelvükhöz való viszonyával s ezáltal a nyelv megtartásával (Cserniczkó 2008, Bárdi et al. 2008: 382). Különösen a Kárpát-medencei magyarság szempontjából fontos az anyanyelvhez való pozitív viszonyulás támogatása, mert ebben a régióban a nyelv az identitás egyik központi eleme (Gereben 1999). Mindemellett azt is látni kell, hogy a jól megszervezett, tannyelvpolitikában rögzített többnyelvű oktatás nem ellentétes a kisebbségben élő magyarok nemzeti érdekeivel (Kontra 1997, 2005), különösen, ha a kétnyelvűség additív, hozzáadó típusában (Lambert 1987) gondolkodunk.

Egyre erőteljesebben jelenik meg igényként a kisebbségi felsőoktatással szemben az is, hogy az identitásörzés mellett a képzések kimeneti szakasza valamilyen mértékben nyelviileg is összhangban legyen a munkaerő-piaci igényekkel (Csete et al. 2010: 131). Ugyanezt az elvet erősíti meg a nyelvi és oktatási jogokra vonatkozó nemzetközi dokumentumok közül az EBESZ kisebbségi főbiztosának a nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló Hágai Ajánlásai (1996), illetve az UNESCO Education in a multilingual world (2003) című irányelvei is. Ez a két dokumentum feltétlenül ajánlja a lehető legtovább tartó anyanyelvű oktatás biztosítását, ugyanakkor rámutat a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek felelősségére integrálódni a szélesebb társadalmi közösségbe a hivatalos nyelv kellő mértékű elsajátítása által, valamint a globális nyelvek tantárgyként és tannyelvként való oktatása révén.

Ennek értelmében nem alaptalan elvárás a felsőfokú intézményekkel szemben, hogy a klasszikus ismereteken túl, a munkaerőpiacon jól konvertálható gyakorlati ismeretek között nyelvtudással is felvértezzék a diplomásokat a jobb munkaerő-piaci elhelyezkedés, a versenyképesség, a határok nélküli Európa kínálta horizontális mobilitás lehetőségének kihasználása érdekében. A nyelvtudás biztosítása ma már szociális kérdéssé vált (Glatz 2001). Mindez a magyar nyelven oktató kisebbségi egyetemek tannyelv-választásának átgondolását sürgeti, egyetemi tannyelvpolitikák kidolgozását indokolja.

2. A kutatás tárgya és célja

Értekezésemben Kárpátalja és Dél-Szlovákia hét (részben) magyar tannyelvű felsőoktatási intézményében készített interjúim és résztvevő megfigyeléseim alapján szeretném bemutatni, hogy a Kárpát-medencei magyarság társadalmi integrációja érdekében alapított egyetemek, főiskolák, karok és tanszékek hogyan kívánnak (illetve kívánnak-e) az említett többnyelvűséget célul kitűző oktatási modellhez csatlakozni.

Kutatásomat azzal a céllal végeztem, hogy ismereteket szerezzek a tannyelvet érintő döntési mechanizmusok (tannyelvpolitikák) működéséről két szomszédos ország magyar felsőoktatási intézményeiben. Kutatási kérdéseim között szerepelt annak feltárása, hogy az intézmények tannyelvválasztása milyen társadalmi célokat szolgál, és milyen tényezők befolyásolják a választást.

Disszertációmiban azt is vizsgáltam, ha a határon túli magyar felsőoktatás szereplői tesznek lépéseket a többnyelvűség ösztönzésére, akkor azok eseti jelleggel vagy hosszú távú stratégia részeként valósulnak-e meg.

Munkámban részletesen elemzem, hogy nyelvi tervezéssel lehetséges, és szükséges is befolyásolni a modern társadalom nyelvi folyamatait (Cooper 1989, Haugen 1987, Spolsky 2004, Szépe 1984, 2001, Gúti–Szépe 2006, Beregszászi 2002). A nyelvi tervezés egyik ága, az elsajátítás-tervezés pedig módot ad arra, hogy az oktatásban a nyelvek szerepének meghatározásával valamilyen előre meghatározott cél mentén érjünk el eredményeket. A többnyelvű kompetenciák kialakításának ma már számos tannyelvi módját ismerjük (Baker 2006, 2007, Bartha 2000, Vámos 1993, 2000, 2008).

A dolgozat megírásakor figyelembe vettem, hogy a nemzeti kisebbségeket érintő bármely kérdést abban a térben kell értelmeznünk, amelyet „kétféle, egymással kibékíthetetlen nacionalizmus”, azaz a többségi állam és az anyaország törekvései határoznak meg (Brubaker 2006:15). Éppen ezért a határon túli kisebbségi oktatás működését nyilvánvalóan nem csak szakmai szempontok, hanem politikai folyamatok is befolyásolják (Kozma 2005:7, Papp 2008a: 384). Az intézmények fenntartását, működtetését (szükségszerűen tannyelvválasztását) érintő döntések ebben a kontextusban születnek.

Az értekezésben fejezetről fejezetre próbáltam pontosan körvonalazni kutatási témámat azzal, hogy definiáltam a dolgozat alapfogalmait (mint kisebbség, anyanyelvi oktatás, tannyelv, kétnyelvű oktatás, nyelvi tervezés, tannyelvpolitika), majd empirikus kutatásom segítségével két határon túli régió hét intézményében részletesen is megvizsgáltam a kisebbségi felsőoktatás tannyelvpolitikai gyakorlatát. Dolgozatomban konkrét példát is

hozok egy intézményi jó gyakorlatról a Helsinki Egyetem írott tannyelvpolitikájának elemzésével.

A kutatás szorosan kapcsolódik egy a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága által 2004. október 28–31-én tannyelvválasztás témájában szervezett konferenciához. A konferencián az egyes határon túli magyar egyetemek, karok, tanszékek képviselői ismertették intézményeik tannyelvi viszonyait. Az elhangzott előadások és szakmai hozzászólások szerkesztett változata kötet formájában is megjelent (Kontra 2005), melynek címe – *Sült Galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika* – már önmagában is sokat elárul a határon túli magyar egyetemek tannyelvi kérdéseinek akkori állapotáról.

Dolgozatomban jómagam is hasonló tannyelvpolitikai leírásra vállalkoztam két régió – Kárpátalja és Dél-Szlovákia – tekintetében, ugyanakkor jelen munka abban különbözik ez előbbtől, hogy azonos szempontok alapján, külső megfigyelőként, objektív módon próbáltam közelíteni az intézményi gyakorlatokhoz. A nemzetközi és hazai nyelvészeti, oktatásszociológiai szakirodalom, intézményi forrásanyagok, oktatási, népszámlálási statisztikák, valamint saját empirikus kutatásom alapján arra törekedtem, hogy olyan támpontokat tudjak ajánlani ezeknek a kisebbségi nyelven oktató egyetemeknek, amelyek segítségével tudatos intézményi tannyelvpolitikák kidolgozására nyílhat mód a végzősök magas szintű két/többsz nyelvűségét elősegítendő.

A vizsgálat kiindulási hipotézisei a következők voltak.

1. Az intézmények által saját maguk számára megfogalmazott célok és feladatok között a többsz nyelvűséget ösztönző tannyelvi kérdések egyenlőre nem elsőrendűek. Ebben jelentős szerepe van mind az anyaországi nacionalizmus által közvetített nyelvi ideológiának, mind annak a lokális kisebbségi magyar politikai kontextusnak, amelyben ezek az intézmények elhelyezkednek;
2. A határon túli magyar intézmények mindegyikében találkozhatunk tannyelvpolitikai döntésekkel. Az *ad hoc* jellegű vagy a következményeket nem mérlegelő, *laissez faire* típusú döntések is tannyelvi döntésnek számítanak;
3. A döntések mechanizmusában a pragmatikus szempontok, szakmailag megfontolt érvelések szempontjai helyett, az identitást erősítő, egysz nyelvű magyar oktatáshoz való ragaszkodás ideológiája érvényesül;
4. Ha végül kialakulnak is többsz nyelvű gyakorlatok az egyes intézményekben, azok nem hosszú távú stratégiai célok elérése érdekében tudatos lépésként születnek, hanem kényszeres módon, külső körülmények hatására alakulnak.

3. A kutatás módszerei

A kutatás helyszínéül két olyan határon túli régiót választottam, ahol Kárpát-medencei összehasonlításban viszonylag nagy létszámú magyar kisebbség él, a magyarság anyanyelvi felsőoktatásának szerkezete sűrűbb, több intézményt magában foglal. Mindez több szempontú elemzést tesz lehetővé. Illetve azzal, hogy két közösséget választottam ki, annak a lehetőségét is megteremtődött, hogy régiós szintű összehasonlítások születhessenek.

A szlovákiai és az ukrajnai magyar felsőoktatás tannyelv-választási gyakorlatát összesen hét intézményben vizsgáltam meg, amelyek többféle intézménytípust és még annál is változatosabb tannyelvi gyakorlatokat képviseltek:

1. Magyarországi alapítású *önálló magyar tannyelvű intézmények* (mint a komáromi Selye János Egyetem (a továbbiakban SJE) és a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (a továbbiakban KMF));
2. Állami fenntartású egyetemeken belüli működő „*magyar kar*”-ok (mint a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara (a továbbiakban KETK) és az Ungvári Nemzeti Egyetem Humán-Természettudományi Kara (a továbbiakban UNE magyar kar));
3. Egyes bölcsészkarokon működő *magyar nyelv és irodalom tanszékek* (a pozsonyi Comenius Egyetem (a továbbiakban CE), illetve a Kijevi Szlavisztikai Egyetem Kárpátaljai Fiókintézetének magyar szakos képzése (a továbbiakban KSZE));
4. Külön típusként azonosíthatjuk be a Munkácsi Állami Egyetem Humán-pedagógiai Főiskolájának *magyar nyelvű tanítóképző csoportjait* (a továbbiakban MÁE).

Itt jegyzem meg, hogy mindkét régióban voltak olyan magyarul is oktató intézmények, amelyekre a kutatás nem terjedt ki. Ezek Szlovákiában és Ukrajnában olyan, a fentebb nevesített két tanszék mellett működő magyar nyelv szakos képzést kínáló tanszékek voltak (Eperjesen, Besztercebányán és Kijevben), amelyekben belül alapvetően nem is nagyon merülhet fel a tannyelv-választás mint önálló döntés lehetősége. Ezzel együtt egy-egy intézménnyel ezt a típust is érdemes megvizsgálni, amit meg is tettem (Szlovákiában a CE, Kárpátalján pedig a KSZE képviseli ezt a típust).

Az ukrajnai és szlovákiai magyar felsőoktatásra vonatkozó szakirodalom és statisztikai adatok áttekintése, valamint elemzése mellett a kutatás alapvető módszere az interjú volt. Az interjú adatgyűjtés széles körben elterjedt kutatási módszer a szociológiában, az antropológiában (Kvale 2005, Feischmidt 2007, Papp 2008b) és a nyelvészet azon területein is jól alkalmazható, ahol attitűdöket, sztereotípiákat, ideológiákat vizsgál a kutató.

Interjúalanyaim Kárpátalja és Dél-Szlovákia tekintetében az intézmények tannyelvi ügyeiben döntéshozói jogkörrel rendelkező felső vezetők (elnök, rektorhelyettes, dékán, tagozatvezető, tanszékvezető), az intézményi tannyelvi gyakorlatot megvalósító tanárok, illetve a gyakorlat hasznosulásáról nyilatkozni tudó diákok, vagy azok szervezeteit képviselő diákvezetők voltak.

Mivel a határon túli magyar felsőoktatás ügye – az intézményalapítás és a fenntartás esetében is – nagyon sok szálon kapcsolódik az anyaországhoz, ezért dolgozatomban a régiók elemzését kiegészítem olyan magyarországi intézmények képviselőivel készített interjúkkal, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak a határon túli magyar felsőoktatás különböző szegmenseihez. Adatközlőim a politikai, a szakmai (felsőoktatás-szervezés és finanszírozás), illetve az akadémiai dimenzió szempontjait képviselték.

A három ország területén végzett kutatási terepmunkát 2008 decembere és 2010 februárja között, összesen 15 hónap leforgása alatt, két akadémiai év érintésével folytattam le. A terepmunka alatt összesen 6 magyarországi, 15 kárpátaljai és 12 dél-szlovákiai mélyinterjút készítettem a különböző intézményekben félig strukturált interjúzási módszerrel.

Bár a legfontosabb módszer, amellyel az intézmények tannyelvi viszonyait megpróbáltam feltérképezni, az interjúzás volt, emellett mindhárom kutatási terepen volt alkalmam hosszabb-rövidebb ideig résztvevő megfigyeléssel is kiegészíteni az interjúzással szerzett adataimat. Az elemzett intézményekbe személyesen látogattam el, a felsőoktatási vizuális nyelvhasználat jellegzetességeiről fotókat készítettem, és a helyszínen szereztem közvetlen tapasztalatokat arról, hogyan működik az intézményeken belül a nyelvválasztás.

Az interjúkat Atlas.Ti interjúelemző szoftver segítségével kódoltam (*edge coding*). A kódolás során a szövegeket kisebb narratív egységekre bontottam, és olyan címkékkel láttam el, amelyek röviden és lényegre törően fejezik ki az egyes szövegrészek tartalmát. A kódolás során országonként külön hermeneutikai egységeket, azokon belül az interjúkból egy egységes szövegtörzset hoztam létre, de törekedtem arra mindhárom korpuszban, hogy azonos tematikák azonos címkét kapjanak, hogy a későbbiekben a régiók összehasonlítása is lehetővé váljon. Arra törekedtem, hogy az intézményi tannyelvpolitika különböző aspektusait képviselő személyektől származó idézetekből összeállítsak egy olyan összefüggő szövegtörzset, melynek elemzése révén reális képet nyerhetünk a kutatás tárgyáról. Az alkalmazott módszerrel az interjúkban rejlő mélységek felszínre hozása által egyes témákról sokkal részletesebb ismereteket szerezhethetünk és árnyaltabb képet nyerhetünk.

A feldolgozás eredményeképpen Kárpátalján összesen 110 kódot, Dél-Szlovákiában 40-et, Magyarország tekintetében pedig 90 kódot hoztam létre. Az interjúk segítségével

egyrészt olyan konkrét, intézményekhez köthető információkat gyűjtöttem, amelyekkel leírható az egyes régiók és az adott intézmények szintjén a tannyelv-választás, a nyelvoktatás gyakorlata. Másrészt olyan diskurzusokra is kiemelten koncentráltam, ahol a hangsúly nem feltétlenül az elmondottak valóságtartalmán, vagy annak ellenőrzésén volt, hanem az elmesélés indítékain, formáin. Az adatközlők ideológiái, az interjúk során megfogalmazott véleményei ugyanis képet adhatnak arról, miként látják ők (azaz a döntéshozó helyzetben lévő személyek) a vizsgált kérdést.

A létrehozott kódokat az említések száma alapján hierarchikus sorrendbe rendeztem, ami önmagában is érzékelteti egy-egy téma súlyát, fontosságát egy régióon belül. A kódokat továbbá nagyobb kódcsaládok szerint is szétválogattam, ahol egy családba kerültek az olyan kódok, amelyek tartalmuk alapján egymáshoz közel állnak. Az eljárás során egy kód akár több családba is besorolható.

4. Az eredmények összefoglalása

A határon túli magyar felsőoktatási intézmények nyelvpolitikai szempontú vizsgálatában a kódok csoportosítása alapján két olyan alapvető dimenziót (kódcsaládot) azonosítottam be, amelyek közül az egyik közvetlenül az „*intézményi nyelvhasználatra*”, az oktatott idegen nyelvekre, a hallgatók/oktatók nyelvtudására vonatkozik, míg a másik olyan egyéb „*oktatáspolitikával, oktatásfejlesztéssel*” összefüggő kérdéseket, problémákat tartalmaz, amelyek közvetetten hatással vannak az intézményi tannyelvpolitikák kialakítására. Tehát az interjúelemzések egyik legfontosabb tanulsága, hogy a határon túli magyar egyetemek tannyelvének ügye korántsem csak nyelvi kérdés, hiszen számos olyan motívum csoportot sikerült beazonosítani az egyes régiókban, amelyek a kisebbségi oktatás rendkívül átpolitizált voltára utalnak.

Az empirikus adatgyűjtés alapján láthatóvá vált, hogy az interjúkból kirajzolódó nyelvoktatási és tannyelvi gyakorlat intézményenként más és más, melynek tágabb, régiós befolyásoló tényezői éppúgy vannak, mint lokális intézményi okai.

A két vizsgált régió nyelvi, nyelvpolitikai környezete leginkább abban különbözik, hogy míg Kárpátalján a legnagyobb problémát az ukrán nyelv középiskolai oktatásából fakadó problémák okozzák, addig Dél-Szlovákiában az intézmények inkább az idegen nyelvek, szaknyelvek oktatására koncentrálnak, illetve idegen nyelvű programok indításában gondolkodnak.

A „*tannyelv megoszlása a gyakorlatban*” elnevezésű kód mindkét régióban dobogós helyen végzett az említések gyakoriságának függvényében (Kárpátalján 48, Dél-Szlovákiában

51 idézet kapcsolódik ide). Ez azt bizonyítja, hogy bár általános értelemben a megvizsgált intézményekre a szülőföldi magyar tannyelvű felsőoktatás fogalmát szoktuk alkalmazni, szinte minden intézmény minden képviselője tudott említeni olyan gyakorlatokat (elég sokat), amelyek már a kéttannyelvű oktatás irányába mutatnak. Ennél a kérdésnél azonban érdemes a lista egy másik, szintén közös elemét is megvizsgálnunk, mégpedig a tannyelvek oktatásban betöltött szerepéről gondoskodó „*tannyelvpolitikai elvek*” kategóriát. Szlovákia tekintetében egy jóval ambiciózusabb tervezési attitűdnek lehetünk tanúi, ugyanis e kód nem sokkal a kéttannyelvű gyakorlatok mögött került be a listába (42 hivatkozással), Ukrajna esetében azonban csak 14 alkalommal említették.

A képzés és a munkaerőpiac kompatibilitása, valamint a nyelvtudás szükségessége a munkaerőpiacon is másképp tételeződik a két régióban. Bár mindkét helyen megelőzi a képzés és a munkaerőpiac kapcsolatának szakmai jellege („*munkaerőpiaci átmenet*”), a képzés és a munkaerőpiac nyelvi kapcsolatának jellegét („*munkaerőpiac: nyelvtudás*”), de Kárpátalján mindkettő előbb szerepel a listában, mint Szlovákia esetében.

Az a kérdéskör, hogy kell-e nyelvoktatással foglalkozni a felsőoktatásban („*nyelvoktatás a felsőoktatásban*”) Ukrajnában (33 említés) kicsit dominánsabban jelenik meg, mint Szlovákiában (31 említés). Ráadásul, ha megnézzük a kódokhoz rendelt interjúrészleteket, azt is megtudjuk, hogy Ukrajnában főleg a többségi nyelv középiskolai oktatásának alacsony hatékonysága miatt foglalkoznak ezzel az egyetemi vezetők, és emiatt főleg az ukrán nyelvoktatás dimenzióját értik a kérdés alatt. Szlovákiában ezzel szemben az esetek többségében elzárkóztak a többségi nyelv oktatásától a felsőoktatásban, és a kérdést inkább az idegennyelv-oktatás dimenziójában interpretálták.

Egy említés erejéig fontos megjegyezni, hogy Kárpátalján az anyaországi támogatások témája sokkal fontosabbnak tűnt (23 említés), mint Szlovákiában ugyanez a kérdés (14 említés). Nyilván ez összefüggésben van a két régió magyar felsőoktatási intézményrendszerének fenntartásával kapcsolatos problémákkal. Szlovákiában állami és Európai Unió források is rendelkezésre állnak, míg Ukrajnában, például a beregszászi főiskola csak anyaországi forrásokból tartja fenn magát.

A tannyelvi gyakorlatok tekintetében közös vonása a dél-szlovákiai és kárpátaljai intézményeknek az is, hogy – ilyen vagy olyan mértékben – a részben magyar nyelven tanuló diákok nyelvi felkészítésére, szaknyelvi ismereteinek bővítésére igyekeznek figyelmet fordítani, ám az interjúkban nem esett szó azokról a magyar anyanyelvű hallgatókról, akik ugyanezen egyetemeken olyan szakokon tanulnak, ahol nem folyik magyar nyelvű képzés. Az államnyelven tanuló magyar diákok magyar nyelvi kompetenciáinak fejlesztéséről, magyar

szaknyelvi ismeretei kialakításának szükségességéről sem az UNE, sem a MÁE, sem a CE, sem a KETK vezetői nem szóltak, mint ahogyan a magyarországi interjúalanyok sem érintették ezt a kérdést dominánsan. A (részben) magyar nyelven tanuló hallgatók magyar, állam- és idegen nyelvi kompetenciáinak kérdésköre tehát része a határon túli magyar felsőoktatásról szóló diskurzusnak, ám a teljes mértékben többségi nyelven tanuló magyar diákok magyar és idegen nyelvi szaknyelvi kompetenciáinak témaköre nem.

Mivel interjúalanyaim maguk is és a mai határon túli magyar értelmiségi elit jelentős része olyan felsőfokú képzésben vett részt, amely nem magyar nyelvű volt, sokkal valószínűbb, hogy a fent említett hiányosság annak a következménye, hogy nincs átgondolt, részletekbe menően kidolgozott, a határon túli magyar felsőoktatás résztvevőit differenciáltan szemlélő nyelvi, tannyelvpolitikai koncepció; sem a magyarországi döntéshozók, sem a határon túli magyar egyetemi vezetők nem rendelkeznek ilyen átfogó stratégiával.

Az intézmények szintjén végzett elemzésből kiderül, hogy a megvizsgált Kárpát-medencei egyetemeken a dolgozatban bemutatott Helsinki Egyetem tannyelvpolitikájához hasonló teljes értékű írott tannyelvpolitikát, a nyelvek szabályozására vonatkozó dokumentumot, rendelkezéseket csak elvétve találtunk. Mindez érdekes annak tudatában, hogy a megvizsgált intézmények között nem volt olyan, amelynek tannyelvi, adminisztratív vagy vizuális nyelvhasználatában ne jelent volna meg a többségi és valamely idegen nyelv bizonyos arányban (lásd az alábbi táblázatot).

Tannyelvi, nyelvoktatási és egyéb nyelvhasználati gyakorlatok a megvizsgált intézményekben

Intézmények	Nyelvoktatás		Tannyelvek		Szaknyelv
	Többségi	Idegen nyelv	Többségi	Magyar	
CE	(+)	+	+	+	–
KSZE	+	+	+	+	–
MÁE	+	+	+	+	–
KETK	–	+	+	+	–
UNE	(+)	+	+	+	–
SJE	(+)	–	+	+	+ (angol, német)
KMF	+	+	+	+	+ (ukrán)

+ van; (+) van, de fakultatív, vagy eseti; – nincs

A többségi nyelv oktatása csak három kárpátaljai intézményben zajlik órarenden belüli foglalkozásként. Ebből kettőben, a MÁE magyar tanítóképzésében és a KMF-en, szigorlattal,

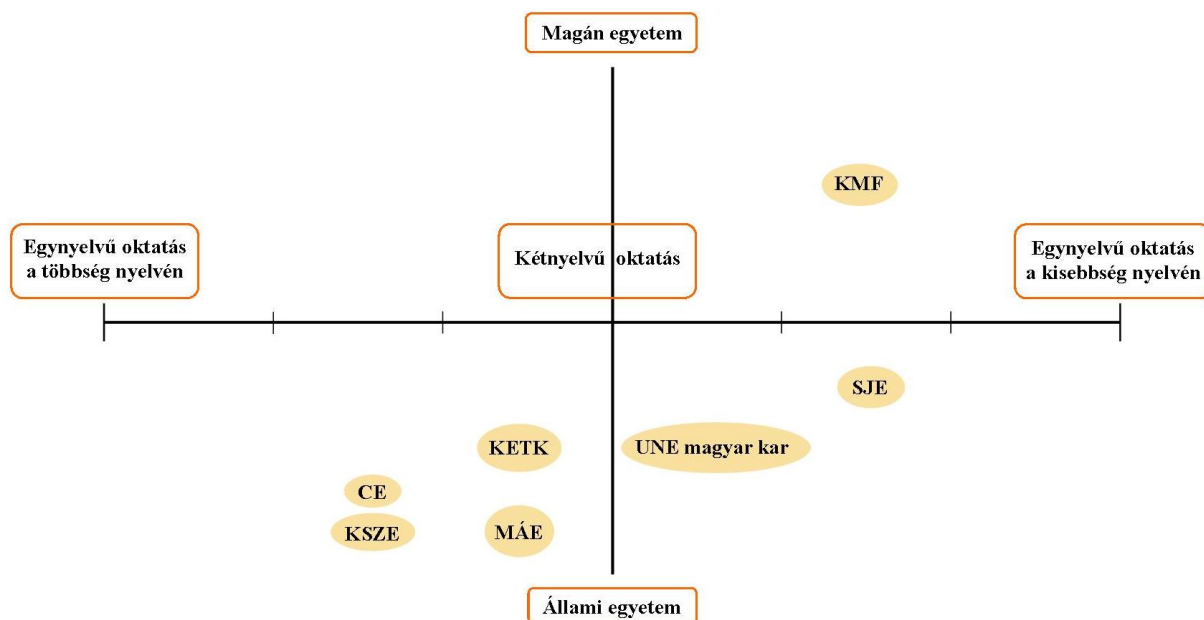
illetve belső nyelvvizsgával zárul a képzés. Három intézményben eseti vagy fakultatív jelleggel oktatják az államnyelvet. A CE magyar tanszéke például nem zárkózik el attól, hogy a diákok a szlovák tanszéken nyelvet tanuljanak, ugyanakkor nem is teszi ezt kötelezővé. A SJE-en órarenden belüli nyelvoktatás csak a magyarországi diákok számára van, a többi diák, a CE-hez hasonlóan, azzal a lehetőséggel élhet, hogy a szlovák nyelvi tanszék kurzusaira jelentkezik. Az UNE esetében egy másféle megközelítésről van szó: itt a diákszervezet indít ukrán nyelvkurzusokat, ahol egymást oktatják a diákok. Mindez azonban pályázati forrásokból, eseti jelleggel valósul meg.

A különböző idegen nyelvek tekintetében a helyzet némiképp egyszerűbb. Itt a SJE kivételével, valamilyen mértékben (1-6 szemeszter erejéig) minden intézmény kínál órarenden belüli nyelvoktatást diákjai számára. A nyelvek között nem csak a nagy világnyelvek, mint az angol, a német, francia jelenik meg, de egy-egy intézményben találunk példákat különböző szláv és finnugor nyelvek oktatására is.

Az intézmények közül kettőben (KMF és SJE) külön szaknyelvoktatás is van, azzal az eltéréssel, hogy míg a KMF-en ukrán terminológiát oktatnak, addig a SJE-en főleg az idegen nyelvi (angol, német) szakszókincs fejlesztésére koncentrálnak. Ez a gyakorlat ugyanakkor csak a SJE Gazdaságtudományi Karán jelenik meg.

Az intézmények tannyelvi gyakorlata mindenütt kétnyelvű, viszont a nyelvi arányok megvizsgálása differenciáltabb megközelítést tesz lehetővé. Az alábbiakban az intézményeket eltérő tannyelvi, nyelvhasználati mintázataik alapján megpróbáltuk egy olyan koordináta rendszerben modellezni, ahol az X tengely a tannyelvi skálát jelképezi (balról jobbra haladva tart az egynyelvű többségi oktatástól, az egynyelvű kisebbségi oktatás felé), az Y tengelyen pedig az intézmények tannyelv választási szabadságát befolyásoló állami és magánegyetem státuszok közötti kategóriák jelennek meg. Ezen az ábrán az előbbi táblázathoz képest már a nyelvek használatának arányait is megpróbáltuk szemléltetni.

Tannyelvi arányok az egyes állami és magán felsőoktatási intézményekben

A különböző mértékben kétnyelvű gyakorlatok tehát már megjelennek az intézményi szinteken. Ugyanakkor problémaként definiáljuk, hogy ezek az intézkedések, kevés kivételtől eltekintve (KMF, SJE Gazdaságtudományi Kar) nem egy átgondolt koncepció részei, a döntéseket nem tudatosan, és főleg nem szakmai megalapozottsággal hozzák meg, így nem várható el, hogy a kéttannyelvű gyakorlat valóban kétnyelvű kompetenciákat eredményez majd. Az intézmények nyelvi viszonyainak koordinálásában az egyik legnagyobb problémának azt láttuk, hogy eleve az oktatók szintjén is hiányoznak a többnyelvű kompetenciák (ennek kétféle típusa is van: az intézmények egy részében a többségi nyelven oktatni képes tanárok hiányoznak, míg a többségi egyetemeken belül működő karok, tanszékek esetében épp a magyarul is tudó tanárokból van hiány), ami egyrészt megnehezíti a többnyelvű oktatás belső arányainak átalakítását, másrészt a diákok sem láthatnak pozitív példákat maguk előtt, ami ösztönözné őket a nyelvtanulásra.

A kárpátaljai intézmények nyelvi tájképét elemezve azt láthattuk, hogy a kétnyelvűség az intézmények ezen szférájában is jelen van valamilyen fokon. Az intézmények ebben a tekintetben azonban nagyon eltérőek. Kárpátalján például a KMF-en a többnyelvű honlap, a kétnyelvű iratminták, fali táblák mellett, a végzősök az ukrán diplomájuk mellé szimbolikus magyar nyelvű oklevelet is kapnak. Az UNE magyar karának terein is megtalálhatóak a

kétnyelvű táblák, ugyanakkor minden más hivatalos közlemény (órarend, akkreditációs, tanulmányi információ) ukrán nyelven van közzétéve. A magyar kar honlapja csak angol és ukrán nyelven elérhető. Bár mindkét előző intézményben vannak kétnyelvű táblák, azt is érdemes megjegyezni, hogy míg a KMF-en minden kétnyelvű kiírásban a magyar nyelv szerepel elsőként (az ukrán nyelvű szöveg fölött vagy annak bal oldalán), addig az UNE-n ez fordítva van. A KSZE és a MÁE esetében szinte alig találunk írásbeli vagy vizuális jeleket arra nézve, hogy itt magyar diákokat is tanítanak magyar nyelven.

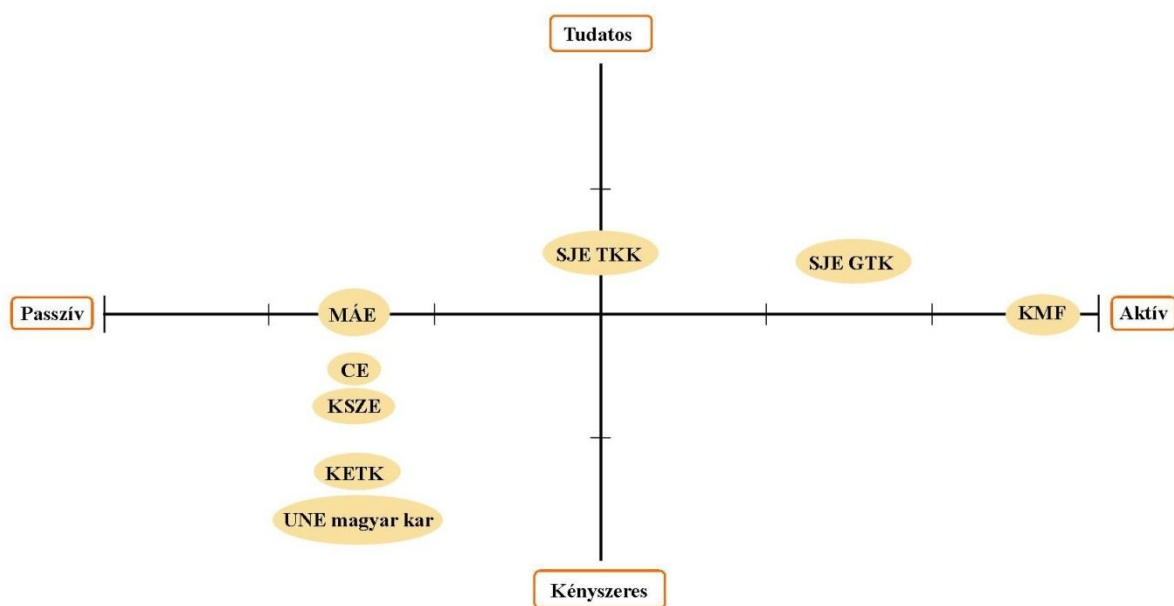
Szlovákia tekintetében a SJE hivatalos intézményi táblái szlovák-magyar kétnyelvűek, de az adminisztráció szlovák nyelvű, a honlap magyar-szlovák kétnyelvű. Az egyetem épületén belül vannak egy-, két- és háromnyelvű táblák is, ami arra utal, hogy a nyelvhasználatra vonatkozóan nincsenek egységes szabályok. A SJE egyetemen szerzett államilag elismert diplomáján nem jelenik meg a magyar nyelv, de angol-szlovák kétnyelvű oklevél kérelmezésére van lehetőség. Nyitrán is hasonló tendenciákra lehetünk figyelmesek a vizuális térben: zömében minden felirat kétnyelvű, de vannak szlovák egynyelvű gyakorlatok is. A hivatalos iratok itt is szlovák egynyelvűek. Az intézmény honlapja a magyar és szlovák változat mellett angolul is elérhető. A pozsonyi egyetem magyar tanszékén (CE) a vizuális térben a magyar nyelv ritkán és főleg informális módon jelenik meg. Ugyanakkor az egyetem honlapján olvasató magyar nyelvű tájékoztató a tanszékről.

Az interjúk elemzése és a nyelvi tájkép megfigyelése során azt vizsgáltuk meg, hogy jelenleg milyen tannyelvi és nyelvhasználati gyakorlatok érvényesülnek az egyes intézményekben, emellett azonban arra is figyelmet szenteltünk, hogy az intézmények vezetői, egyes tanárok és diákok hogyan vélekednek a többnyelvűségről, az anyanyelv és más „idegen” nyelvek tannyelvként való alkalmazásáról, egyáltalán arról, hogy a felsőoktatásnak kell-e foglalkoznia ilyen nyelvi vonatkozású társadalmi célok megvalósításával. Mivel az intézmények tannyelvi gyakorlata nem minden esetben egyezik meg az interjúalanyok véleményeiben foglaltakkal, érdemesnek találtuk ezt a véleményekkel kapcsolatos kérdést külön csoportban elemezni, mintegy összevetve a vágyak és a valóság viszonyát. A vágyak individuumokhoz kötődnek, akiknek eltérő jártassága van a nyelvi kérdésekben, nyelvi repertoárjuk, nyelvtanulási mintázatuk is különbözhet. A valóság viszont a konkrét intézményhez kötődik, nyilván az egyes individuumok nyelvtudása és döntései függvényében, ugyanakkor számos olyan körülmény hatása alatt, amit az individuumok nem tudnak befolyásolni.

E kérdés megvizsgálásával olyan információk birtokában juthatunk, amelyek segítenek megérteni a jelenlegi tannyelvi gyakorlatokhoz vezető utat, a tannyelv választás

valódi motivációit. A típusok megalkotásában a fentebb ismertetett gyakorlat és a tannyelvi viszonyokról alkotott vélemények nyújtottak támpontokat. A intézmények tannyelvpolitikájának összesítését két szempont szerint végeztük: egyrészt azt értékeltük, hogy a kialakult nyelvoktatási, tannyelvi helyzet mennyire köszönhető az intézmények aktív szerepvállalásának, vagy épp a külső körülmények hatásának, másrészt ezt a képet azzal próbáltuk meg árnyalni, hogy az egyes lépések, vagy a *laissez faire* típusú elfogadó, passzív nyelvpolitikai viselkedés tudatos-e az intézmény részéről, vagy kényszeres reakciókról van szó.

A megvizsgált intézmények tannyelvpolitikáinak dimenziói

A legösszetettebb tannyelvi koncepciója a KMF-nek van, amelynek célja a bekerülő diákok ukrán nyelvtudásának javítása. Az intézmény nyelvoktatás, szaknyelvoktatás és bizonyos tantárgyak ukrán tannyelven való oktatásával próbálja e célt elérni. Bár a KMF a legaktívabb minden megvizsgált intézmény közül a nyelvpolitikai lépések meghozatalában, de ezek a lépések sok esetben kényszeres reakcióként jelentkeznek, a beszélgetésekben is így verbalizálódnak. A KMF esetében, amely a kárpátaljai magyar közösség magyar tannyelvű felsőfokú intézményeként jött létre, nem derül ki egyértelműen, hogy szerintük valóban helye van a felsőoktatásban a nyelvoktatásnak, a tannyelvi arányok variálásának. Ehelyett egyfajta kényszeres többnyelvűség van kialakulóban. Az intézmény besorolásánál leginkább arra támaszkodtunk, hogy a többségi nyelv oktatásával az intézmény csak a középiskolai nyelvoktatás rossz helyzete miatt foglalkozik, másrészt pedig az ukrán tannyelvű órák bevezetését is az indokolta elsősorban, hogy az el nem fogadott magyarországi PhD

fokozatok miatt olyan ukrainai fokozattal rendelkező tanárokkal kell javítani az intézmény minőségi mutatóit, akik nem beszélnek magyarul. A KMF ugyanakkor tudatosan próbál reagálni a kihívásokra, fokozatosan készíti fel a diákokat az ukrán tannyelvű órákra, magyarul is beszélő tanársegédekkel segíti az ilyen órák hatékonyságát. Az intézmény tehát valamennyire közelíti a tudatos cselekvési irányt is.

Az aktív és tudatos dimenziók közös mezőjében helyezkedik el a SJE. Az intézmény esetében nem azonosítottunk be olyan kényszeres hatásokat, amelyek a nyelvoktatásra, tannyelv-választásra befolyásoló hatással lennének. Bár az intézményben megjelenő szlovák anyanyelvű, és szlovákot sosem tanuló magyarországi diákok számának növekedése felfogható ilyen kényszernek, de ez egyelőre még nem olyan erős. Azt azonban éreztetni szeretnénk volna, hogy karonként eltérő aktivitás jellemző a tannyelvpolitikában. A legkidolgozottabb koncepciója a Gazdaságtudományi Karnak van, amelyet a Tanárképző Kar követ.

Az ábra jól szemlélteti, hogy a legnagyobb tannyelvpolitikai döntéshozatali köre a két önálló intézménynek van, amelyek eltérő aktivitással, eltérő külső körülmények hatására alakítják ki tannyelvi profilukat. A másik négy intézmény állami intézmény magyar egységeként más kiindulópontból közelíti meg a tannyelv-választás kérdéskörét: kisebb a mozgásterük, ami passzivitást eredményez, másrészt a nagyobb anyaintézményen belül a többségi érdekek is erősebben érvényesülnek.

UNE magyar karán leginkább az érvényesül, hogy alapvetően a magyar nyelv és irodalom szakon kívül, amely már bejáratott többségében magyar nyelvű gyakorlatot követ, a másik három szakon (fizika, matematika, történelem) főleg az egyetem más karain oktatók nyelvi kapacitását veszik alapul. Ezek között az oktatók között viszont igen kevés magyarul is beszélő professzor van. A kar saját alkalmazásában álló magyar tanárok inkább fiatalok, akik még nem rendelkeznek fokozattal, így a minőségi mutatók megtartása érdekében a magyar tannyelvi arányok növelése nem lehetséges. Itt is érvényesül egyfajta kényszer, de ez esetben más a kiindulási pont. A kar vezetőségére, a tanárookra, akik ebben a kontextusban élnek mindennapjaikat leginkább az elfogadás, a helyzetbe való belenyugvás a jellemző. Tudják, hogy az arányok megváltoztatása hatáskörüket meghaladja, ezért komoly tannyelvpolitikai elmélkedésekkel nem is igazán foglalkoznak. Ez a magatartás a diákokat is jellemzi. Kevés kivételtől eltekintve, nem kívánnak beleszólni az oktatás tannyelvi ügyeibe, és úgy tűnik, a kéttannyelvű gyakorlat előnyeit nem érzékelik, a többségi tantárgyakat nyűgként, szükséges rosszként fogják fel.

A nyitrai KETK esetében is ez a tágabb kontextus: nincsenek magyarul oktató tanárok, alacsony a diáklétszám ahhoz, hogy magyar csoportokat szervezhessenek a magyarral párban tanulható szakirányokon is. A diákok ezért a másik szakjukat szinte teljesen szlovákul tanulják. Ezzel kapcsolatban ők is passzívak, nem feltétlenül foglalkoznak azzal, hogy a tannyelvi arányokat bolygassák, sőt, még abban az esetben sem mindig élnek a magyar nyelvű oktatás lehetőségével, ha arra van oktató és (általuk lehetne) létszám is.

A MÁE-t tannyelvpolitikája és a beszélgetésekben tetten ért szándékok szerint valahol a kényszeres és a tudatos dimenzió között félúton helyezték el, de sokkal közelebb a passzív, mint az aktív végponthoz. A besorolás alapját az a tény szolgáltatja, hogy a munkácsi tanítóképzőben is ki vannak ugyan szolgáltatva a magyarul beszélő oktatók hiányának, de azt fontosnak tartják, hogy a szaktantárgyak oktatását nagyrészt magyarul, ezzel párhuzamosan (a későbbi munkahelyi elvárásoknak megfelelően) ukránul is megszervezzék.

A két magyar tanszék (CE és KSZE) tannyelvi döntései elég korlátozottak, hiszen a kétszakos képzésből, csak a magyar szak tannyelvi ügyeire van hatásuk, ott pedig nem indokolt a kétnyelvűsítés. De mivel különböző nyelveket oktató bölcsészkarok keretében folynak ezek a képzések, az interjúkban elhangzott véleményekből kiderül, hogy lehetne nyitni az együttműködésre más tanszékekkel, és jobban szorgalmazni az egyetem részéről is, hogy a diákok éljenek a nyelvtanulás lehetőségével. Bár ez még nem gyakorlat, de emiatt a CE és KSZE elhelyezését egy kicsivel feljebb toltuk a tudatos cselekvés irányába.

A magyarországi fél véleményéből kiderült, hogy a határon túli magyar egyetemek kérdése elsősorban oktatáspolitikai, oktatásfejlesztési kontextusban értelmeződik, s csak ezt követi a tannyelv kérdésének mérlegelése. Az itt beazonosított kódokat 3 nagyobb kódcsaládba lehet besorolni, amelyek között a munka szempontjából fontos tannyelvpolitikai tényezőket összegző kategória tartalmazza a legkevesebb számú kódot.

- 1) Oktatáspolitikai tényezők (13 kód, összesen 121 interjúrészlet).
- 2) Oktatásfejlesztési tényezők (12 kód, összesen 113 interjúrészlet).
- 3) Tannyelvpolitikai tényezők (9 kód, összesen 88 interjúrészlet).

A jelenleg érvényben lévő oktatáspolitikai – amelyet mind a magyarországi, mind a határon túli politikai elit támogat – nem mutat elmozdulást a tudatos többnyelvű felsőoktatás felé. Az anyaországi adatközlőkkel készített interjúkban a főbb problémák beazonosítása mellett, fontos előremutató elképzeléssel is találkozhattunk, de az nem fogalmazódott meg egyik interjúban sem, hogy a magyar kormány szellemi és anyagi támogatásával, hogyan tudna konkrét módon hatást gyakorolni a jelenlegi helyzet megváltoztatására.

Összegezve a dolgozatban részletesen kifejtett megfigyeléseinket, elmondhatjuk, hogy a terepmunka végzésének idején (2009-2011) már mindegyik intézménynél megfigyelhető volt a kétnyelvű oktatás valamilyen típusa, de olyan értelemben vett koncepció, mint amelynek szükségességét (és egy prototípusát) az elméleti részben ismertettük, egyelőre nem jellemzi ezeket az intézményeket. A tannyelvet érintő kihívásokat vizsgálva leginkább a kisebbségi és többségi nacionalizmus összecsapásának lehetünk tanúi, amikor is a többségi nacionalizmus a többségi nyelvű oktatást, a kisebbségi nacionalizmus pedig a kisebbség nyelvének használatát tekinti elérendő célnak. Sajnos a többnyelvűség értéként való felfogása még egyik fél gondolkodásában sem jelent meg: a két nacionalizmus olyan erősen és kizárólagosan ragaszkodik saját elképzeléseikhez, hogy a kétnyelvű kompetenciákat fejlesztő kéttannyelvű oktatás, mint mindkét fél számára megfelelő megoldás, egyáltalán nem jelenik meg tudatosan választott stratégiaként.

A többnyelvűséget ösztönző tannyelvpolitikák kialakítását az intézmények hozzáállása és az ideológiailag is terhelt többségi-kisebbségi viszonyrendszer is nehezíti, amelyben ezek az intézmények elhelyeződnek. Az intézményeket, s főleg azokat, amelyeket a magyar állam tartja fenn, az anyaországi nyelvpolitika hiánya is akadályozza az ilyen irányú fejlődésben. Az intenzíven változó felsőoktatási környezet állandó kihívásaira csak egy egységes hosszútávú stratégia mentén lehetne következetes válaszokat adni, ilyen pedig egyelőre nem létezik a Kárpát-medencei magyarok tekintetében sem nemzeti, sem pedig intézményi szinten.

Feltáró kutatásunkkal szerettünk volna tisztább képet alkotni a jelenlegi tannyelvi gyakorlatokról, ezzel kapcsolatos attitűdökről. Beregszászi (2002) szerint nyelvi tervezési koncepció, hatékony nyelvi stratégia kidolgozása lehetetlen anélkül, hogy ismerjük a célközösség társadalmi, politikai, gazdasági, demográfiai helyzetét, nyelvi folyamatait. Az eredményes nyelvi tervezést empirikus kutatások segítségével kell megalapozni, majd ezeket figyelembe véve kerülhet sor a kívánt nyelvi tervezési stratégia és a hozzá tartozó módszertan kidolgozására. Szükséges továbbá egy olyan intézményi háttér, amely a kijelölt feladatokat képes végrehajtani (vö. Wardhaugh 1995, Tolcsavai Nagy 1998, Kiss 2012). A jó gyakorlatok terjesztésével a nyelvi tervezés pozitív oldalaira szerettem volna felhívni a figyelmet. Reményeim szerint ehhez a „felvilágosító” munkához járulhat hozzá értekezésem is, a megvizsgált intézmények segítségéhez többnyelvűséget eredményező nyelvpolitikáik kidolgozásában.

5. Következtetések

Összességében megállapítottam, hogy a nyelvi tervezés előnyeinek kihasználása, a többnyelvűség értéként való felfogása egyelőre még nem jellemző a Kárpát-medence megvizsgált intézményeiben. A kutatásban szereplő egyetemek, főiskolák, karok az elmúlt 20 év intézményi expanziójának termékei, számos kihívással, formálódó arculattal, amelyen belül a nyelvi arculat is helyet kaphatna.

Az értekezés eredményei a következőkben foglalhatók össze:

- (1) Bemutattam, hogy a kisebbségek társadalmi céljai és a felsőoktatás tannyelve számos ponton összefüggnek. Ezért disszertációm témaválasztása társadalmilag is fontos kérdést céloz meg.
- (2) Témaválasztással, és annak nyelvészeti szempontú vizsgálatával, valamint jelen munka megírásával fontos szakirodalmi hiányt pótoltam.
- (3) Elsőként vizsgáltam a Kárpát-medencei egyetemi tannyelv-választás témáját objektív módon, empirikus módszerrel.
- (4) Bemutattam a Helsinki Egyetem írott tannyelvpolitikáját, mint jó gyakorlatot.
- (5) Elkészítettem két régió hét magyarul (is) oktató felsőoktatási intézményének nyelvi, tannyelvi gyakorlatának leírását. Az interjúk alapján kijelenthető, hogy számos olyan befolyásoló tényezője van a tannyelvválasztásnak, amelyek nem közvetlenül szakmai kérdésként merülnek föl. A nyelvi kérdésekben születő döntéseknek nincs hosszú távú stratégiai háttere, erre vonatkozó szabályozást nem találtam.
- (6) Az intézmények tannyelvi vizsgálatát kiegészítettem az ide kapcsolódó anyaországi intézmények diskurzusainak leírásával. Igazoltam az anyaország és a vizsgált kisebbségi régiók közötti viszony szakmailag ellentmondásos, átpolitizált voltát, ami megnehezíti az ebben a térben működő felsőoktatási intézmények szakmai alapon nyugvó tannyelvi tervezését. Kutatásom tapasztalata, hogy az anyaország részéről sem gondolkodnak a többnyelvűséget elősegítő konkrét, érdemi koncepcióban.
- (7) Kutatásomban régiós szintű összehasonlításokat is végeztem, melyek megmutatták, hogy az oktatás alapvetően azonos problémákkal néz szembe Kárpátalján és Dél-Szlovákiában, de jó néhány régió specifikus tulajdonságot is be lehet azonosítani, amire régióra szabott válaszokat kell megfogalmazni.
- (8) Kutatásom alapján megállapítottam, hogy a megvizsgált intézmények különböző okokból, eltérő mértékben és változatos módszerekkel, de kétnyelvű tannyelvpolitikát folytatnak. A kétnyelvűség az intézmények vizuális nyelvhasználatát is jellemzi.

- (9) Modelleztem az intézmények tannyelvi gyakorlatait. Ennek eredményeként a különböző intézményekben megfigyelt kétnyelvű gyakorlatok árnyaltabb megközelítése valósulhatott meg (az oktatásban alkalmazott nyelvek arányai, az aktív vagy passzív, kényszeres vagy tudatos tannyelvi lépések szempontjából).

6. A munka hasznosíthatósága, további kutatási irányok

Jelen munka eredményei több szempontból is hasznosíthatók lehetnek.

- Vizsgálati eredményeim, s azok itt bemutatott részei kiindulási pontjai lehetnek az intézményi tannyelvpolitikák elkészítésének;
- Az intézményi tannyelvpolitikák eredményeképpen olyan többnyelvű kisebbségi értelmiségi elit képzése valósulhat meg, amely a kisebbségi magyar közösségek fejlődését nagyban meghatározhatja;
- Az a felsőoktatási modell, amely több nyelvet használ tannyelvként, pozitív motivációt és attitűdtartalmakat nyújthat a többségi nyelvközösségnek is a nyelvi együttélés vonatkozásában, és hozzájárulhat a nyelvek és kultúrák közötti átjárás erősítéséhez, a kulturális, nyelvi és etnikai tolerancia és előítélet-mentesség megalapozásához.

A kutatás és a kapott eredmények a vizsgálódás további irányát is kijelölték. További kutatásaimban szeretnék figyelmet szentelni más határon túli régiók intézményeinek tannyelvi vizsgálatának, továbbá nagyon érdekes témának ígérkezik az intézmények nyelvi tájképének részletesebb elemzése is.

A tézisekhez felhasznált irodalom jegyzéke

- A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlások és értelmező megjegyzések* (1996). Letöltve: <http://www.osce.org/hu/hcnm/32186?download=true>, letöltés napja: 2011.11.04.
- BAKER, COLIN (2006) *Foundation of Bilingual Education*. 4th edition. Multilingual matters, Bristol–Buffalo–Toronto–Sydney.
- BAKER, COLIN (2007) Becoming bilingual through bilingual education. In: PETER AUER – LI WEI (eds.) *Handbook of multilingualism and multilingual communication*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York, 131–152.
- BARTHA CSILLA (2000) Kétnyelvűség, oktatás, kétnyelvű oktatás és kisebbségek. *EDUCATIO* 2000/4, 761–775.
- BÁRDI NÁNDOR – FEDINEC CSILLA – SZARKA LÁSZLÓ (szerk.) (2008) *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. MTA Nemzeti és Etnikai Kisebbségkutató Intézet – Gondolat, Budapest.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ (2002) *Magyar nyelvi tervezés Kárpátalján. Célok, problémák és feladatok*. Doktori értekezés. Kézirat.
- BRUBAKER, ROGERS (2006) *Nacionalizmus új keretek között*. L'Harmattan – Atelier, Budapest.
- COOPER, ROBERT L. (1989) *Language planning and social change*. Cambridge University Press.
- CSERNICSKÓ ISTVÁN (2008) Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben. In: FEDINEC CSILLA (szerk.) *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest, 153–170.
- CSETE ÖRS – PAPP Z. ATTILA – SETÉNYI JÁNOS (2010) Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón. In: ABLONCZY BALÁZS – BÁRDI NÁNDOR – BITSKEY BOTOND (szerk.) *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006–2008*, Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 126–165.
- Education in a multilingual world* (2003) UNESCO. Letöltve: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001297/129728e.pdf>. Letöltés napja: 2011.11.04.
- FEISCHMIDT MARGIT (2007) A megalapozott elmélet. In: KOVÁCS ÉVA (szerk.) *Közösségtanulmányok*. Módszertani jegyzet. PTE BTK Kommunikáció és

- Médiatudományi Tanszék. Néprajzi Múzeum, REGIO könyvek, Pécs – Budapest, 234–242.
- GEREBEN FERENC (1999) *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népszerűség körében*. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.
- GLATZ FERENC (2001) Hét tézis az Európai Unióról és a nyelvekről. *Magyar Tudomány* 2001/7, html változat. Letöltve: <http://www.matud.iif.hu/01jul/glatz.html>. Letöltés napja: 2010-10-16.
- GÚTI ERIKA – SZÉPE GYÖRGY (2006) A szivárvány-koalíció nyelvpolitikája (Nyelvpolitika alulnézetben). In: TÓTH SZERGEJ (szerk.) *Hatalom interdiszciplináris megközelítésben*. Szeged: SZTE Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, 111–128. Letöltve: <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/alknyelv/aktualis/SzepeGyorgy.htm>, letöltés napja: 2012.10.10.
- HAUGEN, EINAR (1987) Language Planning. In: AMMON, U. – DITTMAR, N. – K. J. MATTHEIER (eds.) *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Berlin: Walter de Gruyter, Vol. 1: 626–637.
- KISS JENŐ (2012) A nyelvstratégiai nyelvészeti megalapozásának fontossága. In: *Terveztés és Határtalanítás. A magyar nyelvpolitika a 21. században*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, Budapest, 32–41.
- KONTRA MIKLÓS (1997) Kell-e félnünk a kétnyelvű oktatástól? *Korunk, III. folyam, VIII/1: 75–79*.
- KONTRA MIKLÓS (szerk.) (2005): *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja – Dunaszerdahely.
- KOZMA TAMÁS (szerk.) (2005) *Kisebbségi oktatás Közép-Európában*. Új Mandátum, Budapest.
- KVALE, STEINAR (2005): *Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. József Műhely, Budapest.
- LAMBERT, WILLIAM (1978) Psychological approaches in bilingualism, translation and interpretation. In: GERVER, D – SINAICO, H.W. (eds) *Language. Interpretation and Communication*. New York – London, Plenum Press.
- PAPP Z. ATTILA (2008a) A kisebbségi oktatás politikai, jogi, társadalmi keretei. In: BÁRDI NÁNDOR – FEDINEC CSILLA – SZARKA LÁSZLÓ (szerk.) *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. MTA Nemzeti és Etnikai Kisebbségkutató Intézet – Gondolat, Budapest, 384–389.

- PAPP Z. ATTILA (2008b) *Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról*. Magyar Külügyi Intézet, Regio Books, Budapest.
- SPOLSKY, BERNARD (2004) *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SZÉPE GYÖRGY (1984) Jegyzetek a nyelvi tervezésről és a nyelvpolitikáról. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XV: 303–329*.
- SZÉPE GYÖRGY (2001) *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Pécs: Iskolakultúra.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR (szerk.) (1998) *Nyelvi tervezés*. Universitas Kiadó, Budapest.
- TRUDGILL, PETER (1997) *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGYTF Kiadó
- University of Helsinki Language Policy (2007)*. University of Helsinki. Administrative Publications 45. Strategies and Plans. Letöltve: http://www.ub.edu/slc/socio/Policy_Helsinki.pdf, letöltés napja: 2008.09.10.
- VÁMOS ÁGNES (1993) Amikor a tanítás két nyelven folyik... *Új Pedagógiai Szemle, No. 11*
- VÁMOS ÁGNES (2000) A tannyelv iskolai fogalma. *EDUCATIO, 2000/4, 729–742*.
- VÁMOS ÁGNES (2008) *A kétnyelvű oktatás tannyelv-politikai problémátörténete és jelenkora*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- WARDHAUGH, RONALD (1995) *Szociolingvisztika*. Osiris, Budapest.

Az értekezés témakörében megjelent saját vagy társzerzős publikációk

- FERENC VIKTÓRIA (2005) A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola nyelvi koncepciója a gyakorlatban: ahogyan a hallgatók látják. In: KONTRA MIKLÓS (szerk.) *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 190–194.
- FERENC VIKTÓRIA (2006) A felsőoktatási tannyelv-választás kérdése a kárpátaljai magyar kisebbség jövője szempontjából. *Közoktatás. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség lapja* 2006/1, 5–8.
- FERENC VIKTÓRIA – JABLONYKÓ ANATOLIJ (2008) Magyarként egy ukrán egyetemen. *Acta Beragasienses, VII. évfolyam 2. kötet, 20–27*.
- CSEERNICSKÓ ISTVÁN – FERENC VIKTÓRIA (2009a) Az ukrainai oktatáspolitikai és a kárpátaljai magyar felsőoktatás. In: HORVÁTH ISTVÁN – TÓDOR ERIKA MÁRIA (szerk.) *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, Kolozsvár, 25–40.
- CSEERNICSKÓ ISTVÁN – FERENC VIKTÓRIA (2009b) Ukrainian Educational Policy and the Transcarpathian Hungarian Higher Education. In: HORVÁTH, ISTVÁN – TÓDOR, ERIKA MÁRIA (eds.) *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, Kolozsvár, 330–331.
- FERENC VIKTÓRIA (2009a) Az ukrainai magyar felsőoktatás nyelvpolitikai gyakorlata. In: KARMACSI ZOLTÁN – MÁRKU ANITA (szerk.) *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. PoliPrint Kft, Ungvár, 40–47.
- FERENC VIKTÓRIA (2009b) Magyar diákok egy ukrán tannyelvű egyetemen: attitűdök a kultúraközi kommunikáció tükrében. In: BORBÉLY ANNA – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ – HATTYÁR HELGA (szerk.) *15. Élőnyelvi Konferencia. Nyelvideológiák, attitűdök, sztereotípiák*. MTA Nyelvtudományi Intézet – Gramma Nyelvi Iroda – Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai tanulmányok Kara. Budapest – Dunaszerdahely – Nyitra, 431–439.
- FERENC VIKTÓRIA (2009c) Kárpátaljai magyar diákok az ukrainai emelt szintű érettségi útvesszőiben. In: KÖTÉL EMŐKE (szerk.) *PhD-konferencia. A Tudomány Napja tiszteletére rendezett konferencia tanulmányaiból*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 199–214.

- FERENC VIKTÓRIA (2009d) Utak és útvesztők a többnyelvűség keresésében. In: KÖTÉL EMŐKE – SZARKA LÁSZLÓ (szerk.) *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 215–240.
- FERENC VIKTÓRIA (2009e) Hozzáadó kétnyelvűség Európában: Finnország példája. In: CSERNICKÓ ISTVÁN (szerk.) *Megtart a szó: hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet, Budapest – Beregszász, 49–51.
- CSERNICKÓ ISTVÁN – FERENC VIKTÓRIA (2010) Education as ideal means to achieve a nation state in Ukraine. In: JOLÁN RÓKA (ed.) *Concepts and Consequences of Multilingualism in Europe*. BKF Fenntartó Kft., Budapest 329–349.
- FERENC VIKTÓRIA – SÉRA MAGDOLNA (2010) Historical Changes and the status of languages: the case of Hungarians in the Carpathian Basin. In: VINOGRADOV – MIKHALCHENKO (eds.) *Language and society in present-day Russia and other countries: International conference: reports and communications*. Institute of Linguistic of Russian Academy of Science, Research Center on Ethnic and Language Relations. Moscow, 220–224.
- FERENC VIKTÓRIA (2010a) *Tannyelvpolitikával a kárpátaljai magyar felsőoktatásért*. In: GARACZI IMRE – SZILÁGYI ISTVÁN (szerk.) *A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében*. Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 161–177.
- FERENC VIKTÓRIA (2010b) Multilingual education as a key to integration of minority Hungarians. In: ZADRAVECZ ZSÓFIA (szerk.) *Spring Wind 2010. Tavaszi Szél 2010. Konferenciakötet*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Pécs, 136–141.
- FERENC VIKTÓRIA (2010c) *Bolognai folyamat az Európai Unión kívül és belül*. A Magyar Tudományos Akadémia Határon Túli Magyar Tudományosságért Ösztöndíjprogram 2009-es pályamunkái.
- FERENC VIKTÓRIA (2010d) A kisebbségi magyar felsőoktatás és nyelvi kihívásai a Kárpát-medencében: problémák és feladatok. *REGIO, 21.évfolyam, 2010/3, 59–89*.
- FERENC VIKTÓRIA (2010e) Integráció, asszimiláció vagy szegregáció? Nagyító alatt a kárpátaljai magyar nyelvű felsőoktatás társadalmi céljai. In: KOZMÁCS ISTVÁN – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ (szerk.) *Közös jövőnk a nyelv I. Nyelvtudomány és pedagógia*. Europica Varietas, Nyitra, 85–94.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ – FERENC VIKTÓRIA (2011) Multilingualism at a minority university – one of the perspectives of globalization. In: JOLÁN RÓKA (ed.) *Globalization*,

- Europeanization and other transnational phenomena: description, analyses and generalizations. Budapest College of Communication and Business, Budapest, 486–494.
- FERENC VIKTÓRIA (2011a) Magyar nyelvű kisebbségi felsőoktatás Szlovákiában: esettanulmány a nyitrai magyar karról. In: KOZMÁCS ISTVÁN – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ (szerk.) *A csitári hegyek alatt. Írások Sándor Anna tiszteletére*. Europica Varietas, Nyitra, 61–68.
- FERENC VIKTÓRIA (2011b) Hungarian Higher education in the Carpathian Basin and the European context. In: ZADRAVECZ ZSÓFIA (szerk.) *Spring Wind 2011. Tavaszi Szél 2011*. Konferenciakötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Pécs, 119–124.
- FERENC VIKTÓRIA (2011c) Challenges of Hungarian higher education in Ukraine. In: URMAS SUTROP – KARL PAJUSALU – MARI METS (eds.) *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics. Special issue. Papers from the 12th International Conference on Minority Languages*. 05. 28–30. 2009, Tartu Ülikool, Tartu – Võru, 141–155.
- FERENC VIKTÓRIA (2011d) Мовні перспективи розвитку вищої освіти України в процесі європейської інтеграції. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Випуск XXXIX, 18–21.
- FERENC VIKTÓRIA (2011e) Nyelvek és beszélők az ukrajnai magyar felsőoktatásban az Oktatási Kataszter 2009-es adatai alapján. In: KÖTÉL EMŐKE (szerk.) *Kataszter – Kárpátalja. A Kárpát-medence magyar oktatási és tudományos intézményei – adatfrissítés 2009. Gyorsjelentés*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 42–64.
- FERENC VIKTÓRIA (2011f) „Nem statisztika miatt vagyunk mi a világon!” – gondolatok szülőföld és mobilitás kapcsán. In: HÍRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA – KARMACSI ZOLTÁN – MÁRKU ANITA (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest – Beregszász, 105–114.
- CSERNICKÓ ISTVÁN – FERENC VIKTÓRIA (2012) A kisebbségi nyelvhasználat jogi keretei és azok alkalmazhatósága Kárpátalján. In: *Térvesztés és Határtalanítás. A magyar nyelvpolitika a 21. században*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, Budapest, 199–236.
- FERENC VIKTÓRIA – SÉRA MAGDOLNA (2012) Iskolaválasztás Kárpátalján. *Kisebbségkutatás* 2012/3, 473–513.

FERENC VIKTÓRIA (2012) Nyelvi jogok, nyelvpolitika a kisebbségek felsőoktatásában.
EDUCATIO 2012/1, 67–84.